

Ι. Ε. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ

Ο

ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗΣ

Ο ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΡΓΟΝ ΤΟΥ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
1906

Εκδ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

ΠΡΟΣ ΔΙΔΑΣΚΕΙΝ

ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΡΙΘ. 73 — ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1906

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΑ ΡΑΦΤΑΝΗ-ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ παρὸν βιβλίον ἐγγράφη κατὰ τὸ γαλλικὸν τοῦ
δνομαστοῦ συγγραφέως καὶ παιδαγωγοῦ J.
Comraigné, εὐκονίζει δὲ τὸν βίον καὶ ἐκθέτει τὰ ἔργα,
τὰς ἰδέας καὶ τὰς ἀρχάς τοῦ ἐξοχωτάτου ἐκ τῶν παι-
δαγωγῶν καὶ ἐνὸς ἐκ τῶν ἀγαθωτάτων ἀνθρώπων.
Ὁ ἀναγνώστης θὰ ἴδῃ καὶ θὰ θαυμάσῃ φιλανθρω-
πίαν ἀνεξιάντητον, αὐταπάτησιν ἄνευ ὀρίων, λιτό-
τητα, ἐπιμονήν, φρόνησιν, φιλοσοφίαν, πίστιν καὶ τό-
σας ἄλλας ἀρετάς, ὅσαι ὀλίγους ἀνθρώπους ὄλαι ὁμοῦ
ἐστόλισαν. Ἄλλὰ καὶ ἰδιαιτέρως θὰ θαυμάσῃ τὸν Πε-
σταλότην ὡς παιδαγωγόν, ἀναπτύξαντα θεωρητικῶς
καὶ ἐφαρμόσαντα πρακτικῶς τὰς ὑγιεινὰς παιδα-
γωγικὰς ἀρχάς, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τὴν πατρίδα του ἐξη-
πλώθησαν καὶ διέπουν σήμερον τὴν ἀνατροφὴν καὶ
τὴν ἐκπαίδεισιν καὶ τῶν πλουσίων καὶ τῶν πτωχῶν
εἰς ὅλον τὸν πολιτισμένον κόσμον.

Ἴσως νομίσῃ τις, ὅτι τὸ ἀγάνωσμα τοῦτο εἶναι
κατάλληλον μόνον διὰ τοὺς λογίους καὶ πρὸ πάντων
διὰ τοὺς διδασκάλους καὶ τοὺς παιδαγωγούς. Ὁχι·
ἡμεῖς διόλου δὲν ἀνεβλέψαμεν πρὸς αὐτοὺς, εἰ ὁποῖοι
καὶ βιβλία ἄλλα πολὺ καλλίτερα καὶ τελειότερα ἔχουν,
καὶ τὸ περιεχόμενον τοῦ βιβλίου τοῦτου ὄλοι σχεδὸν

γνωρίζουν, και τὰ διδάγματά του, οἱ κακοὶ τοῦλάχιστον, ἐφαρμόζουν και ἐξασκοῦν. Ἀλλὰ βεβαίως ἡ ἀνάγνωσις τοῦ βίου ἐνὸς μεγάλου ἀνδρός εἶναι εἰς πάντα ἄνθρωπον πολὺ χρήσιμος, διότι περισσότερον ἀπὸ πᾶν ἄλλο ἀνάγνωσμα παρακινεῖ εἰς μεγάλα ἔργα, κάμνει δὲ τὸν ἀναγνώστην και γὰ διορθώσῃ τὰ σφάλματά του, διὰν συγκρῶσῃ τὸν ἑαυτὸν του, ὅσον μικρὸς και ἂν εἶναι, πρὸς τὸν βιογραφούμενον. Ἡμεῖς ὁμῶς ἠθελήσαμεν γὰ καταστήσωμεν εἰς τοὺς ὁμογενεῖς μας γνωστοὺν τὸν Πεισιαλότην, διὰ γὰ ἴδουν και γὰ πειθοῦν, ὅτι, ἐὰν ὑπάρχον παιδία πρῶτον και ἄνθρωποι βραδύτερον δυστυχεῖς και κακόμοιροι, αἴτιοι εἶναι οἱ γονεῖς των πρὸ πάντων, οἱ ὁποῖοι δὲν ἔμαθαν πῶς πρέπει ν' ἀνατρέφουν τὰ τέκνα των ἢ δὲν ἐφρόντισαν, ὅπως ἔπρεπε, διὰ τὴν ἀνατροφήν και τὴν ἐκπαίδευσίν των.

Διότι ὅλοι βλέπομεν τί γίνεται ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο εἰς τὸν τόπον μας. Πολλοὶ πατέρες, και μικροὶ και μεγάλοι, βασανίζονται ἀλύπητα ἢ περινοῦν ζωὴν ἐλλειπήν, διὰ ν' ἀφήσουν εἰς τοὺς υἱοὺς και τὰς κόρας των, και τοὺς ἐγγόνους και τὰς ἐγγόνας των ὄνομα ἔνδοξον ἢ προῖκας μεγάλας και κληρονομίας πλουσίας. Ἀλλ' ὀλίγον ἐὰν ἐξετάσωμεν, θὰ μάθωμεν, ὅτι και ὀνόματα ἔνδοξα και προῖκες και περιουσίας μεγάλας πολὺ συνήθως φθείρονται και κηλιδώνονται εἰς τὰ θεραπευτήρια και τὰ ἰατρεῖα, εἰς τὰ κατάστηματα εἰδῶν τοῦ συρμοῦ και τῆς πολυτελείας, εἰς οἰνοπωλεῖα και χαρτοπαικτεῖα και ἄλλα διάφορα μέρη ἀσωτίας και διαφθορᾶς· θὰ ἴδωμεν, ὅτι ἡ περιουσία πολὺ σπα-

τίως περιέργεται εἰς τοὺς ἀπογόνους τῆς τρίτης γενεᾶς.

Ἄλλὰ διὰ τί ἄρα γε ; διὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτούς, ὅταν ἦσαν παῖδια καὶ νέοι, οἱ γονεῖς των ἐφρόντισαν καλὰ νὰ τρέφωσιν καὶ νὰ ἐνδύωνται καὶ νὰ διασκεδάζουσι καὶ ν' ἀπολαύουσι, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀνατροφὴν των καὶ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ἢ ἐντελῶς παρημέλησαν ἢ τόσον κακῶς καὶ ἀθλίαν τὴν ἔδωκαν — ἢν καὶ ἐνόμιζαν, ὅτι ἦτο ἡ καλλίτερα — ὥστε αὐτὴ φέρει ἀσφαλῶς τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὅποια βλέπομεν.

Εἶναι ἀληθές, ὅτι τὰ μεγάλα κερά, ὅσα οὕτως ἀνοίγονται εἰς τὴν κοινωνίαν, ἀναπληροῦνται διὰ νέων ἀνθρώπων, τοὺς ὁποίους φωτίζει ὁ Θεὸς εἰς τὴν προκοπὴν· ἀλλὰ πρέπει νὰ συλλογιζώμεθα, ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακολουθῇ πάντοτε, καὶ ἡ ἐξάντλησις θὰ ἐπέλθῃ ἄφρευκτα.

Εἰς τὸ μέγα αὐτὸ κακὸν τὸ καλλίτερον καὶ ὠφελιμώτερον φάρμακον εἶναι καλὴ ἀνατροφή καὶ καλὴ ἐκπαίδευσις. διὰ τοῦτο εὐχομαι καὶ τοῦ βίου τοῦ Πεσταλότση ἢ ἀνάγνωσις ν' ἀποβῇ συντελεστικὴ εἰς τὸ νὰ διαδοθῶσιν καὶ στερεωθῶσιν καλλίτεροι περὶ ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαιδεύσεως γνῶμαι εἰς τὴν ὠραίαν χώραν μας, ἢ ὅποια ἄλλοτε ἐφώτιζε τὸν κόσμον.

Ἐν Σμύρῃ, κατὰ Σεπτέμβριον 1905.

Ι. Ε. Δ.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ.

Εφρών Πεσαλότισης.

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

Ο ΠΕΣΤΑΛΟΤΣΗΣ

Α'. Τὰ πρῶτα ἔτη καὶ ὁ γάμος τοῦ Πεσταλότση.

Ὁ Ἐρρίκος Πεσταλότσης ἐγεννήθη εἰς τὴν Ζυρίχην τὴν 12 Ἰανουαρίου 1746 ἐκ πατρὸς ἰταλικῆς καταγωγῆς. Ἡ Ζυρίχη, ὅτε ἐσπούδαζεν ἐκεῖ ὁ Πεσταλότσης, ἦτο ἀκμάζον κέντρον πνευματικῆς ζωῆς. Ἀντηγωνίζετο πρὸς τὴν Λιψίαν, ἔχουσα δὲ δοκίμους λυρικούς ποιητὰς καὶ αὐτῆ, ἐγένετο τὸ ἐντευκτῆριον τῶν τότε διασήμεων γερμανῶν ποιητῶν, ὡς ὁ Βίλανδ καὶ ὁ Κλόφτοκ. Ἀλλὰ πνεῦμα ἐλευθερίας ἐξῆπτε πρὸ πάντων τότε τὰ πνεύματα.

Τὰ συγγράμματα τοῦ περιφήμου γάλλου φιλοσόφου καὶ συγγραφέως Ρουσσώ, καὶ μάλιστα τὸ Κοινωνικὸν συμβόλαιον καὶ ὁ Αἰμίλιος, ἀνεγινώσκοντο ἀπλήστως. Τὰ διδάγματα δ' ἐκεῖνα ἐποτίσθη νέος καὶ ὁ Πεσταλότσης καὶ δὲν τὰ ἐλησμόνητε μέχρι γῆρατος. «Ὁ Ρουσσώ, ἔγραφε τὸ 1826, ἔθραυσε μὲ ἱράκλειον δύναμιν τὰς βαρεῖας ἀλύσεις τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· ἀπέδωκε τὸ παιδίον εἰς ἑαυτὸ καὶ τὴν ἀνατροφήν εἰς τὴν φύσιν.» Ἡ δὲ πανεπιστημιακὴ νεολαία, ἐνθαρρυνομένη ὑπ' αὐτῶν τῶν καθηγητῶν τῆς, συνεχρότει ἐκπαιδευτικούς συλλόγους πρὸς μεταρρυθμίσειν τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας. Ἐξεδίδοντο ἀνώνυμοι σάτυροι, διὰ τῶν ὁποίων ζωηρῶς προσεβάλλοντο οἱ

δημοτικοί, οἱ δικαστικοὶ ἄρχοντες καὶ αὐτοὶ οἱ λειτουργοὶ τῆς θρησκείας. Ἐντὸς τοῦ φλογεροῦ τούτου περιβάλλοντος ἐμεγάλωσεν ὁ Πεσταλότσης. Διὰ τοῦτο, μάλιστα εἰκοσαετῆς, ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπαναστάτης καὶ μετὰ τινων φίλων του, κτῶν πατριωτῶν, ὡς τοὺς ὀνόμαζαν, κατεδιώχθη ὡς δῆθεν συνομοσάς κατὰ τῆς ἐλευθερίας τοῦ κράτους. Καὶ ἐνῶ εἰς ἓκ τῶν ἀθῶων τούτων συνωμοτῶν, ἐνοχος μόνον διότι κατήγγειλε τὰς καταχρήσεις καὶ τὴν κακὴν διαγωγὴν τινων ἐκ τῶν ἀρχόντων, ἐξωρίζετο, ὁ Πεσταλότσης καὶ ἄλλοι ἐφυλακίζοντο καὶ κατεδικάζοντο εἰς πρόστιμον.

Ἐκ τῶν σφοδρῶν τούτων ἀγῶνων τῆς νεότητός του ἤντησεν ὁ Πεσταλότσης τὰς φιλελευθέρους του πεποιθήσεις, αἱ ὁποῖαι τὸν ἐνέπνευσαν καθ' ὅλην του τὴν ζωὴν καὶ τὸν ἀνέδειξαν ἀκάματον πρόμαχον τῶν πτωχῶν καὶ τῶν πασχόντων κατὰ τῶν καταχρήσεων τῶν ἰσχυρῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλαι ἐπιδράσεις συνετέλεσαν εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ εὐγενούς του χαρακτῆρος. Ὁ οἰκογενειακὸς του κύκλος ἐπενήργησεν εἰς τὴν καρδίαν του περισσότερον τοῦ κοινωνικοῦ ὀρίζοντος. Ἐξαετῆς ἀπωρφανίσθη τοῦ πατρός του καὶ ἀπέμεινε, μὲ ἓνα ἄλλον ἀδελφὸν καὶ μίαν ἀδελφὴν, ἡ φροντίς καὶ ἡ παρηγορία τῆς καλῆς καὶ νοήμονος μητρός του. Εἰς τὴν μητέρα του δὲ ὀφείλει ὁ Πεσταλότσης, ὡς τόσοι μεγάλοι ἄνδρες¹, πολλὰς ἀρετάς, αἱ ὁποῖαι τοῦ ἐνετυπώ-

¹ Βλ. σελ. 11, 29 καὶ 48 τοῦ ἀρ. 42 τῶν ἀγγλ. βιβλίων «Οἱ Τρεῖς Μεγάλοι Ἱεράρχαι» ὑπὸ Α. Δ. Κυριακοῦ καὶ σελ. 13 τοῦ ἀρ. 46 «Βίος Οὐασιγκτῶνος» ὑπὸ Α. Π. Κουρτίδου.

θησαν κατὰ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν. Μείνασα γῆρα δυστυχῆς καὶ ἀνευ πόρων, ἀφωσιώθη εἰς τὴν ἀντροφὴν τῶν τέκνων τῆς, χωρὶς ἄλλον βοηθὸν παρὰ μίαν πιστὴν ὑπερέταιαν, ἣ ὅποια εἰς τὸν κύριόν της ἀποθνήσκοντα ὑπεσχίθη ὅτι οὐδέποτε, ἐφ' ὅσον ἔζη, θὰ ἐγκατέλειπε τὴν οἰκογένειάν του—καὶ μὲ θυμωσμένη ἀφοσιώσιν ἐτήρησε τὸν λόγον της. Εἰς τὴν ταπεινὴν ἐκείνην οἰκογενειακὴν ἑστίαν, ὑπὸ ἀγρυπνῶν καὶ τρυφερῶν ἐπιτηρήσεων, τὸ παιδίον ἐγνώρισεν ἐνωρὶς τὰς ἀρετὰς τῆς ἀπλότητος καὶ τῆς λιτότητος, αἱ ὅποια συχνάκις ἔπειτα τοῦ ἐχρησίμευσαν, διὰ νὰ ὑποφέρῃ ἀγογγύστως τὰς σκληρὰς ἀνάγκας ἐπιπόνου βίου. Ἄλλ' ἐντεῦθεν ἴσως πηγάζουν, παρ' ὅλας ταύτας τὰς ἀρετὰς, καὶ τινες ἐλλείψεις τῆς ἀπλοϊκῆς ψυχῆς του, τῆς εὐαισθήτου μᾶλλον παρὰ φιλοσόφου. Πρὸ πάντων τοῦ ἔλειπε συχνὰ τὸ πρακτικὸν πνεῦμα. Διὰ τοῦτο ὁ φίλος του Βλούντση, ἀποθνήσκων νέος, τὸν συνεβούλευσε : « Ποτὲ μὴ ἀναλάβῃς ἐπιχείρησιν, χωρὶς νὰ ἔχῃς πλησίον σου ἄνθρωπον ἐμπειρὸν καὶ ψυχραῖμον διὰ νὰ σὲ προφυλάττῃ ἀπὸ τοὺς κινδύνους, εἰς τοὺς ὁποίους θὰ σὲ ἐκθέσουν ἢ καλωσύνη καὶ ἢ εὐπιστία σου ». Ὁ δὲ Νίδερερ, εἰς τῶν συνεργατῶν του κατὰ τὰ γηρατειᾶ του, ἔλεγεν, ὅτι εἰς τὸν Πεσταλότην συνυπῆρχαν καὶ δραστηρία θέλησις ἀνδρὸς καὶ ἀνδρεία ἥρωος, ἀλλὰ πρὸ πάντων εὐαισθησία καὶ λεπτότης γυναικὸς καὶ εὐπιστος ἀφέλεια παιδίου.

Αἱ σπουδαὶ τοῦ Πεσταλότη ὑπῆρξαν σοβαρώταται. Τὴν θεολογίαν καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸν στάδιον,

τά ὅποια τὸ πρῶτον τὸν προσεβόλευσαν, τὰ ἐγκατέλειψε ταχέως. Τὸν ἀπέτρεψε δ' ἀπ' αὐτῶν ἀναμφιβόλως τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα μᾶλλον, τὸ ὁποῖον ἤντησεν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοῦ Ρουσσώ, παρὰ ἢ ἀποτυχία του, ὡς λέγεται, εἰς ἓν κήρυμα, ὅτε δῆθεν ἐσυγχύσθη εἰς τὰς ἀρχάς τοῦ λόγου του. Ἐστράφη λοιπὸν πρὸς τὴν σπουδὴν τῆς νομικῆς, διὰ νὰ ἀποκτήσῃ τὰς γνώσεις τὰς ἀναγκαιοῦσας εἰς ἄνθρωπον πολιτικὸν καὶ μεταρρυθμιστὴν τῆς κοινωνίας, ὁποῖος ἤθελε νὰ γίνῃ. Διὸ ἀνεγίνωσκε μὲ ἀγάπην τοὺς συγγραφεῖς τῆς ἀρχαιότητος, καὶ εἰκοσαετῆς ἀκόμη συνέτασεν ὑπομνήματα περὶ τῆς νομοθεσίας τῆς Σπάρτης.

Ἄλλὰ τὸν φιλελεύθερον πολίτην, τὸν φίλον τῆς ἀνθρωπότητος δὲν ἐσχημάτισαν μόνον αἱ κλασσικαὶ σπουδαὶ ἢ αἱ ὄνειροπόλοι θεωρίαι. Τὰ περιστατικὰ τοῦ βίου τὸν ἐδίδαξαν προῶπως τί ἦτο πράγματι ἡ κοινωνία. Τὰς διακοπὰς του διήρχετο εἰς τὴν ἐξοχὴν εἴτε μὲ τὸν ἐκ πατρὸς πάππον του, τὸν ἱερέα Πεσταλότιον, εἴτε μὲ τὸν ἐκ μητρὸς θεῖόν του, τὸν ἰατρὸν Ὅτση. Μὲ αὐτοὺς ἐπεσκεπτετο τοὺς πτωχοὺς καὶ τοὺς ἀσθενεῖς καὶ εἶλεπεν ἀπὸ πλησίον τὰ δεινοπαθήματα τοῦ λαοῦ καὶ ἤκουε τὰ παράπονα τῶν χωρικῶν. Εἰς τὴν καρδίαν τοῦ ἐφήβου εἰσῆλθε τότε καὶ κατώκησεν ἡ εὐσπλαγχνία. Ἐπειδὴ δὲ ἀληθεύει ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὡς ἄτομον εἶναι κατὰ μέγα μέρος ἡ ἀντανάγκασις τοῦ περιβάλλοντος, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου ἀναπτύσσεται, πρέπει νὰ ἐνθυμούμεθα ὅτι ὁ Πεσταλότιος εἶδεν τὴν νεότητά του ἐν μέσῳ χρηστῶν ἀνθρώπων, ὅτι ἐμεγάλωσεν

ἐντὸς ἀτμοσφαιρας τιμωρίας καὶ ὑπέστη τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς καθ' ὅλην τὴν ζωὴν.

Μίαν ἡμέραν, παιδαρίον ἀκόμη, εἰσῆλθεν εἰς γειτοτονικὸν ζαχαροπλαστεῖον ν' ἀγοράσῃ μὲ τὰ ὀλίγα χρήματά του ζαχαρωτά. Ἄλλ' ἡ πωλήτρια, ἡ κόρη τοῦ ζαχαροπλάστου, ἐκείνη, τὴν ὁποίαν μετὰ τινα ἔτη ἐμελλε νὰ γυμφουθῇ ὁ Πασταλότσος, ἡ Ἄννα Σουλτς, ἐκχυθὼν τοῦ ἐμπορικοῦ της συμφέροντος μετέπεισε τὸ παιδίον νὰ μὴ εὐχαριστήσῃ τὴν λαιμαργίαν του καὶ τὸ ὑπεχρέωσε νὰ φυλάξῃ τὰ χρήματά του πρὸς ὠφελιμωτέραν χρήσιν. Τοιουτοτρόπως ἔλαβεν ὁ Πασταλότσος ἐν ἑκ τῶν πρώτων ἐπιφελῶν μαθημάτων σωφροσύνης παρ' ἐκείνης, ἡ ὁποία ἐμελλεν ἐπὶ τεσσαράκοντα ἔξ ἔτη (1769 — 1815) νὰ γίνῃ μέτοχος τῶν ἐλπίδων καὶ τῶν ἀπεισιῶν του, σύντροφος τῆς σπανιωτάτης χαρᾶς του καὶ τῶν ἀτελευτήτων του θλίψεων.

Αἱ γλυκεῖαι καὶ σωτήριαι ἐπιδράσεις τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου ἐξηκολούθησαν διὰ τὸν Πασταλότσον καὶ εἰς τὴν συζυγικὴν ἐστίαν. Ἡ σύζυγος τοῦ Πασταλότσου ἀνεδείχθη ἀνταξία του, ὁ δὲ γάμος τῶν ὑπῆρξεν ἑνωσις ψυχῶν. Αἱ ἐπιστολαί, τὰς ὁποίας ἀντήλλασαν, ἐσώθησαν, οὐδέποτε δὲ μνηστευμένοι ἐγράψαν ἑμῶν ἀλληλογραφίαν. Ἄντὶ νὰ καυχᾶται ὁ Πασταλότσος, πύχαιστεῖτο νὰ ἐκθέτῃ λεπτομερῶς ὅλα του τὰ ἐλαττώματα, τὸν ρεμβώδη χαρακτῆρα του, τὸν παρημελημένον ἱματισμὸν του, τὸ ὄχι ἐλκυστικὸν ἐξωτερικὸν του. Αἱ ἐρωτικάί του ἐκδηλώσεις ὠρεοῖαζαν μὲ ἐξομο-

λόγησιν τῶν ἀμικροτημάτων του. Συνεβούλευε τὴν Ἄνναν νὰ σκεφθῆ πολὺ, πρὶν λάβῃ ἀπόφασιν. Ἐλεγε πόσον ἦτο ἀπρονοήτος, ὅτι δὲν εἶχε διόλου ἐτοιμότητα πνεύματος, ὅτι ἦτο ἐλαϊσθητος εἰς τὰς δυστυχίας τῶν ἄλλων εἰς βαθμὸν ὥστε νὰ εἶναι αὐτὸς δυστυχὴς καὶ νὰ χάσῃ ὅλην τὴν γαλήνην τοῦ πνεύματος του. Τὴν προειδοποιεῖ ὅτι θὰ ἦτο πολίτης μάλλον παρὰ σύζυγος, ὅτι αὐτὴ θὰ εἶχε νὰ ὑποφέρῃ, ὅτι θὰ ἔπρεπε νὰ μάθῃ νὰ θυσιάζῃ τὴν οἰκογένειαν, τὰ ἀτομικὰ συμφέροντα καὶ τὴν φιλαυτίαν εἰς τὰ ὑπερτερὰ συμφέροντα τῆς ἀνθρωπότητος. Μὲ ὀλίγας λέξεις ἐχάρκτε τὸ πρόγραμμα τοῦ βίου του. Ἄλλ' ἢ Ἄννα εἶχε καὶ αὐτὴ εὐγενῆ καρδίαν, καὶ δὲν εἶδιδε σημασίαν ἂν ὁ λαϊμοδέτης τοῦ ἐκλεκτοῦ της ἦτο ἄσχημα δεμένος. Μολονότι ἔδωκεν εἰς τὸν Πεσταλότσην νὰ ἐννοήσῃ ὅτι καὶ αὐτὴ εἶχε παρατηρήσῃ καλῶς ὅτι δὲν ἦτο τῷ ὄντι ὠραῖος, ὅτι ἡ φύσις εἰδείχθη ἄστοργος πρὸς αὐτόν, διότι δὲν τοῦ εἶχε δώσῃ «μεγάλους μαύρους ὀφθαλμούς, ὅπου ἐκείνη θ' ἀνεγίνωσκε τὴν καλωσύνην τῆς σοβαρᾶς καὶ γενναίας ψυχῆς του», διόλου ὅμως δὲν ἐδίστασεν· ἀλλ' ἔδωκε τὸν λόγον της, παρ' ὅλην τὴν ἀντίστασιν τῶν συγγενῶν της, παρ' ὅλα τὰ δάκρυα τῆς μητρός της, ἡ ὁποία ἔλεγε—καὶ δὲν ἠπάτατο—: «Θ' ἀνγκασθῆς νὰ ὑποφέρῃς στέρησεις, ν' ἀρκῆσαι εἰς ψωμί καὶ νερό! . . .»

Νυμφευθεὶς εἰκοσιτριῶν ἐτῶν, τὸ 1769, ὁ Πεσταλότσης ἐγένε πατὴρ μετὰ ἓν ἔτος· ἂν δὲ αἱ φιλάνθρωποι ιδεαὶ του εἶχαν ἤδη ἐξεγείρη τὴν παιδαγωγικὴν

του ιδιοφυΐαν, ἡ πατρικὴ στοργὴ ἐπεσφράγισε τελείως τὴν κλίσιν του. Ἐγένετο διδάσκαλος, ὅχι μόνον διότι πολὺ ἠγάπησε τὴν ἀνθρωπότητα, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τρυφερὰν στοργὴν, τὴν ὁποίαν ἠσθάνθη πρὸς τὸ μονογενές του τέκνον. Τὸ πρῶτον, ἀλλὰ καὶ διαρκῆς μέχρι τοῦ θανάτου ὄνειρόν του, ὑπῆρξε τὸ ν' ἀνακουφίσῃ τοὺς ἀνθρώπους, μάλιστα δὲ τοὺς πτωχοὺς, διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς ἀνατροφῆς. Ὅθεν, ὅτε εἰκοσαετῆς ἐξεβίδεν ἐφημερίδα, ἐκ τῶν εὐχῶν, ὅσας ἀνέγραψε πρὸς ἀνύψωσιν τοῦ λαοῦ, πρώτην ἔτασσε τὸ ἀνὰ προθυμοποιηθῆ τινεὶ νὰ συντάξῃ ἀπλοῦς κανόνας ἀνατροφῆς, καταληπτοὺς εἰς τὸν λαόν.» Ὅτε λοιπὸν ἔγινε πατήρ, ἐφάνη συνεπῆς εἰς τὴν ἐπίκλησιν ταύτην σημειῶνων εἰς τὸ ἰδιαίτερον ἡμερολόγιόν του, τὸ ὁποῖον συνέταξε τὸ 1774, τὰ πορίσματα τῆς ἀνατροφῆς τοῦ υἱοῦ του. Εἰς τὴν πρώτην ἐκείνην παιδαγωγικὴν του ἀπόπειραν οὐδεμίαν προκατάληψιν εἶχεν. Ἐπειτα, καθ' ὅλον του τὸν βίον, ἦτο ἀπλοῦς πειραματιστής, καὶ ἐζήτηε νὰ εὕρῃ τὴν ἀλήθειαν ἐνεργῶν, διδάσκων ἄνευ συστήματος, ἄνευ σχεδίου ὀρισμένου ἐκ τῶν προτέρων.

Εἰς τὸ τέκνον του παρατηρεῖ, διστάζει, ψηλαφᾷ, ὅπως ἐμελλε νὰ ψηλαφᾷ πάντοτε. Ταλαντεύεται μεταξύ τῆς ἀρχῆς τοῦ δεσποτισμοῦ καὶ τῆς ἐλευθερίας· ἀλλ' αἱ πλεῖσταί ἰδέαι, αἱ ἐξέχουσαι ὅλης του τῆς παιδαγωγίας, ἔχουν τὰ σπέρματά των εἰς τὴν πρώτην δοκιμὴν: νὰ μὴ σπεύδωμεν, νὰ δεικνύωμεν, νὰ ἐρμηνεύωμεν, ν' ἀναπτύσσωμεν τὰς αἰσθήσεις, νὰ ἔχωμεν ὡς ὀδη-

γόν τὴν φύσιν, νὰ προηγῶνται τὰ πράγματα καὶ ν' ἀκολουθοῦν αἱ λέξεις, νὰ σεβώμεθα τὴν βαθμηδὸν μορφωμένην ἐλευθερίαν τοῦ παιδίου. «Μέγιστον ἐμπόδιον διὰ νὰ φθάσωμεν εἰς τὴν ἀλήθειαν εἶναι νὰ γνωρίζωμεν λέξεις μὴ ἀντιστοιχοῦσας εἰς ὠρισμένας ἐννοίας.» — «Ὅλη ἡ ἐκπαίδευσις δὲν ἀξίζει ἐν λεπτόν, ἐὰν μέλλῃ νὰ καταστρέψῃ τὸ θάρρος καὶ τὴν φαιδρότητα τοῦ παιδίου.» Βραδύτερον ἐμελλε νὰ γράψῃ: «Ὁ γέλωσ εἶνε δῶρον τοῦ Θεοῦ· ἀφίνετε τὸ παιδίον νὰ γελά, ἀναπτύσσετε ἐντός του τὴν χαρὰν.» Εἰς τοῦτο καὶ ἐν γένει εἰς τὴν πρώτην ἀνατροφήν τοῦ τέκνου του ὁ Πισταλότσης ἠκολούθησε τὰ παραγγέλματα τοῦ Ρουσσώ· ἀσκήσας μᾶλλον τὰς αἰσθήσεις παρὰ τὴν μνήμην καὶ τὴν κρίσιν, ὑπέβαλεν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς φύσεως, ὄχι εἰς τὴν θέλησιν τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλ' ἡ ὀρθοφροσύνη τὸν ὠδήγησε ν' ἀποφύγῃ τὰς φαντασιοκοπίας καὶ τοὺς παραλογισμοὺς τοῦ Ρουσσώ. Ἡ πείρα τὸν ἐδίδαξεν ὅτι ἐνίοτε ἀνάγκη νὰ ἐναντιωνώμεθα πρὸς τὴν φύσιν. Διὸ ἐπέβαλλεν εἰς τὸν υἱὸν του ὥρας τακτικῆς ἐργασίας καὶ τὸν περιώριζεν εἰς δωμάτιον τετραετῆ, διὰ νὰ τὸν ἀναγκαζῇ νὰ μελετᾷ. Καὶ ἐναντίον τῶν ἰδεῶν τοῦ Ρουσσώ, μὴ θέλων ν' ἀφήσῃ νὰ ὑπνώττων τὰ συμπαθητικὰ συναίσθηματα τοῦ παιδίου, ἐπροσπάθει πρὸ πάντων ν' ἀναπτύσῃ τὴν καρδίαν του. Ἀλλὰ μ' ὅλας τὰς φροντίδας τοῦ ὁ Πισταλότσης δὲν εὐτύχησεν εἰς τὰς ἐπὶ τοῦ υἱοῦ του ἐλπίδας, διότι φιλάσθινος παιδιοθήν, ἀπέθνε νέος τὸ 1800 καὶ ἀφῆκεν εἰς τὸν

Πεσταλότσην ἵνα ἐγγονόν, τὴν τελευταίαν παρηγορίαν τοῦ γράτος του.

«Δὲν ἐπιθυμῶ ἄλλο παρὰ νὰ γείνω δημοδιδάσκαλος», ἀπεκρίνετο ὁ Πεσταλότσης μετὰ εἴκοσιν ἔτη πρὸς τοὺς φίλους του, τοὺς ὁποίους ἡ ἔλθουσι ἐπαναστάσις τοῦ 1798 ἀνεδίβασεν εἰς τὴν ἐξουσίαν, ὅταν προσέφεραν εἰς αὐτὸν διοικητικὰ ἀξιώματα καὶ θέσεις ἐπικερδαίς. Πράγματι δὲ ἡ ἀληθὴς κλίσις του ἦτο νὰ εἶναι διδάσκαλος. Καὶ καθ' ὅλην μὲν τὴν ζωὴν του τὸ ὠνειρεύθη, ἀλλ' ὀλίγον χρόνον ἐπραγματοποιήθη τὸ ὄνειρόν του. Ἀπὸ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ πόθου του τὸν ἀπεμάκρυναν αἱ περιστάσεις καὶ τὰ συμβιβηκότα, τὰ ὁποῖα ἐτάραζαν τοσάκις τὸ μακρὸν του στάδιον, ὅπου θὰ τὸν ἀκολουθήσωμεν. Αὐτὴν τὴν ἀνατροπὴν τοῦ τέκνου του μὲ μέγαν μὲν ἔρωτα εἶχαν ἀρχίσῃ, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ τὴν ἐξακολουθήσῃ, ὅπως ἐπεθύμοι, εἰς τὴν ἡσυχίαν καὶ μοναξίαν τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς. Ἄλλ' ὅτε τὸ 1775 ἤνοιξε τὴν σχολὴν τῶν ἐπαιτιῶν εἰς τὴν Νέαν Ἐπαυλίαν, ὁ Πεσταλότσης, ὅστις ἐμελλε νὰ δώσῃ ὅλην τὴν καρδίαν του εἰς τοὺς δυστυχεῖς, τοὺς ὁποίους συνεμάζευσεν, ἔδωκε καὶ κάτι περισσότερον, τὸν υἱὸν του ὡς σύντροφον. Ἦθελε νὰ δείξῃ, ὅτι ἦτο ὅλων ὁ κοινὸς πατήρ.

Β'. Πρῶται ἐπιχειρήσεις καὶ ἀποτυχίαι.

Ἡ Νέα Ἐπαυλις, ἡ Στάνς, τὸ Βουργδορφ, ἡ Ὑερδὸν εἶναι οἱ τέσσαρες σταθμοὶ τοῦ παιδαγωγι-

κοῦ κηρύγματος τοῦ Πεδταλότση, οἱ τέσσαρες σταθμοὶ τοῦ μαρτυρίου του, ὡς θὰ εἰλέγαμεν· διότι ἐντὸς τῶν θλιβερῶν σκιῶν τῆς ὑπάρξεώς του, τὴν ὁποίαν ἐσκότισαν τόσα νύκτα, αἱ ἡμέραι τῆς χαρᾶς καὶ τῆς εἰρήνης ὑπῆρξαν ὡς λάμπειε παροδικαί.

Αἱ δυστυχίαι του ἤρχισαν εἰς τὴν Νέα Ἐπαυλιν.

Ἀπὸ τὸ 1768 ὁ Πεδταλότσης εἶχεν ἐγκαταλείψῃ τὴν Ζυρίχην, διὰ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς μίαν ἐξοχὴν τοῦ καντονίου τῆς Ἀργαβίας. Εἰς τοῦτο τὸν παρεκίνουον διάφοροι λόγοι : ἡ ἀγάπη πρὸς τὴν ἐξοχὴν καὶ ἡ ἀποστροφὴ πρὸς τὰς πόλεις. Ἐπειτα ἐζήτηε νὰ εὕρῃ ἐπάγγελμα παρέχον τὰ μέσα τοῦ βίου. Ἐπίστευσε λοιπὸν ἀφελῶς ὅτι ὁ προορισμὸς του ἦτο νὰ γείνη ἀγρονόμος καὶ ἐγκατεστάθῃ πλησίον εἰς τὴν πολίχνην Μπίρρην, ὅπου ἔκτισεν ἀπλὴν οἰκίαν μὲ τὸ ὄνομα NeuhoF—Νέα Ἐπαυλις. Ἐκεῖ κατώκησε κατ' ἀρχὰς μὲ τὴν μητέρα του, ὑστερότερα μὲ τὴν σύζυγόν του, πλήρης ἐλπίδων καὶ ὀνείρων. Ἐστοχάζετο ὅτι καλλιεργῶν γαίας χέρσους θὰ κατώρθωνε νὰ πλουτίσῃ. Διὰ τοῦτο μετέβη καὶ ἐμαθῆτευσε πλησίον ἑνὸς ἀγρονόμου τῆς Βέρνης, ἀλλ' ἐπέστρεψεν ἐκεῖθεν μὲ τὰς χεῖρας μὲν γεμάτας ἀπὸ βόζους, ἀλλὰ μὲ ὀλίγας γνώσεις ἀγρονομικὰς. Καὶ μὲ αὐτὰς τὰς γνώσεις ἐπίστευεν ὅτι θὰ ἐκμεταλλευθῇ ἐπωφελῶς τὴν ἀγροτικὴν του ἰδιοκτησίαν καὶ θ' ἀποκτήσῃ τὴν ἀνεξαρτησίαν του· διότι ἤθελεν, εἶπεγε, νὰ γείνη ἀνεξάρτητος ἀπὸ τὸν κόσμον». Μὲ τὰς νέας γεωργικὰς μεθόδους, μὲ τὰς φυτείας τοῦ ρίζαριου, μὲ τὴν κηπουρικὴν ἐφραντάζετο, ὅτι θὰ γονι-

μποιήση τὴν ὀλίγην ἔκτασιν κακῆς γῆς, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀγοράσῃ εὐθηνά, ὅπως μετ' ὀλίγον ὠνειροπόλει ὅτι θὰ ἠθικοποιήσῃ καὶ θ' ἀνακουφίσῃ τὰς πονηρὰς φύσεις παιδίων δια τῆς ἐφαρμογῆς τῶν ἰδικῶν του ἐκπαιδευτικῶν μεθόδων.

Ἄλλ' ὁ Πεσταλότιος ἐγένετο ἀγρότης ὄχι μόνον χάριν τῶν ἰδικῶν του ὑλικῶν συμφερόντων, ἀλλὰ καὶ ἐκ συμπαθείας πρὸς τὰ δεινὰ τῶν γεωργῶν, τῶν ὁπίων τὴν τύχην ἤθελε νὰ βελτιώσῃ. «Ὅταν μεγαλώσω, εἶχεν εἶπῃ ὅτε ἦτο παιδίον, θ' ἀνακουφίσω τοὺς χωρικούς.» Ἦθελε λοιπὸν τῶρα νὰ εὕρῃ τὰ μέσα νὰ θεραπεύσῃ τὴν πενίαν καὶ νὰ φωτίσῃ τὴν ἀμάθειαν τῶν ἀγροτῶν. Ἐξ ὧτων ἔγραφε πρὸς τὴν μνηστὴν του τὸ 1768, διὰ νὰ τὴν πείσῃ ν' ἀφήσῃ τὴν Ζυρίχην καὶ νὰ τὸν ἀκολουθήσῃ εἰς τὴν ἐξοχὴν, ἐξηγεῖται ὁ ἐνδόμυχος καὶ βαθὺς πόθος του νὰ γείνη διδάσκαλος χωρίου. «Πρέπει, ἔλεγε, νὰ κτίσωμεν τὴν καλύβην μας μακρὰν τῆς ἐστίας ταύτης τῆς διαθορᾶς. . . Ὅταν θὰ ζῶ εἰς τὴν ἐξοχὴν, ὁσάκις βλέπω κανὲν παιδίον πτωχόν, τὸ ὁποῖον συμπεραίνω ὅτι ἔχει καλὴν ψυχὴν, θὰ τὸ λαμβάνω ἀπὸ τὴν χεῖρα καὶ θὰ τὸ κάμνω καλὸν πολίτην.» Καὶ ὅτε ἡ Ἄννα καὶ μάλιστα οἱ γονεῖς τῆς ἀνησυχούν διὰ τὸ μέλλον, τὸ ὁποῖον τῆς ἐπεφύλαττε τὸσον ξιφοκίνδυνος ἐπιχείρησις, ἐπεκαλεῖτο τὰς ὑψηλὰς ἠθικὰς ἀρχὰς περὶ τῶν ἐκδουλεύσεων τῶν ὀφειλομένων πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα. «Διὰ νὰ ὑπηρετήσωμεν τοὺς συμπολίτας μας, δὲν πρέπει νὰ περιορίζωμεν τὰς ἀτομικὰς ἀνάγκας μας; . . . Μὲ

εὐχαρίστησιν θ' ἀρκεσθῶ νὰ πίνω ἐγὼ νερόν, καὶ νὰ δίδω εἰς πτωχὰ παιδία τὸ ἀγαπημένον μου γάλα.»

Τοῦτο καὶ ἐγένετο. Ἡ Νέα Ἐπαυλις ὡς γεωργικὴ ἐπιχείρησις δὲν ἐπέτυχεν. Μ' ἄλλην τὴν καταπληκτικὴν του ἐργασίαν καὶ τὴν θαυμαστὴν οἰκονομίαν, ὕστερον ἀπὸ ὀλίγα ἔτη ἡ ἀποτυχία ἦτο πλήρης. Μάτην τὸν ἐδάνειζαν κεφάλαια γενηαῖοι φίλοι, οἱ ὅποιοι ἐπὶ τέλος ἀπηύδησαν· μάτην ἡ σύζυγός του ἐβάρυνε μὲ ὑποθήκας τὸ πλεῖστον τῆς πατρικῆς τῆς κληρονομίας· μάτην ἐπάσχιζε, μάτην εἰργάζετο. Τὸ 1775 ἡ καταστροφὴ ἦτο τελεία. Ἐπώλησε λοιπὸν τοὺς ἀγρούς, ὅπου ἐστήριξε φαντασιώδεις ἐλπίδας καὶ προσεδόκα ἀποδόσεις καὶ εἰσοδήματα ἔκτακτα. Ἀπέμεινε μόνον ἡ ἰδιοκτησία τῆς οἰκίας καὶ μικρὸν τεμάχιον γῆς. Καὶ ὁ ἀτυχῆς Πεσταλότσης ἐπέπρωτο διὰ πρώτην φοράν ν' ἀνχωρήσῃ : « Ἡφανίσθη τὸ ὄνειρον τοῦ βίου μου ! . . »

Ἄλλ' ἂν ἡ γεωργικὴ ἐπιχείρησις τῆς Νέας Ἐπαύλεως κατέληξεν εἰς ναυάγιον οἰκονομικόν, ἦτο ὁμως ἀρχὴ ἠθικοῦ θριάμβου. Κατεστραμμένος, ἀπολέσας σχεδὸν τὸ πᾶν, τί ἔκαμεν ὁ Πεσταλότσης ; Ἦνοιξεν Ἄσυλον πτωχῶν παιδίων. Πτωχὸς ἦτο ὁ ἴδιος, σχεδὸν ὅσον καὶ τὰ δυστυχῆ παιδία, τὰ ὅποια ἐστέγαζεν, ἔτρεφεν, ἐνέδυσεν, ἐν ᾧ ἐπροσπάθει νὰ τὰ διδάσκῃ καὶ νὰ τὰ ἀνατρέφῃ. Μὲ αὐτὰ ἐμοίραζε τὸν ὀλίγον του ἄρτον. Ἡ αὐταπάρνησις οὐδέποτε ἐφθασεν εἰς τοιοῦτον βαθμόν. Τὴν τόσῃν του δὲ φιλανθρωπίαν ἐνθυμούμενος ὁ Πεσταλότσης, ἔλεγε βραδύτερον : « Ἐξῆσα ἐγὼ ὡς

ἐπαίτης, διὰ τὸ διδάξω ἐπαίτας τὰ ζοῦν ὡς ἀνθρώποι».

Κατ' ἀρχὰς ἐφάνη ὅτι τὸ τόλμημα ἠνοεῖτο ὑπὸ τῆς τύχης. Τὸ Ἄσυλον ἦνοιξε μὲ εἴκοσι παιδιά, ἀλλ' ὕστερον ἤρξαντο μέχρις ἑκατόν. Τὰ πλεῖστα ἦσαν ἀγιοῦπαιδες, τοὺς ὁποίους ὁ προστάτης ἄγγελός των ἐσυμμάζευσεν ἀπὸ τοὺς δρόμους. Ἡ ἡλικία των — ἀρρένων ἢ θηλέων — ἐποίκιλλεν ἀπὸ δέκα ἕως εἴκοσιν ἐτῶν. Μερικὰ ἦσαν νόθα καὶ ἀνέστια, ὀλίγα δὲ καὶ τέκνα κακούργων, καὶ ἤρχοντο βραχύνδυτα, φθειριῶντα. Οὐδέποτε φαυλότερον ὑλικὸν ἐδόθη εἰς χεῖρας παιδαγωγοῦ. «Ἦσαν, ἔλεγεν ὁ ἴδιος, ἡ ὑποστάθμη τῆς ἀνθρωπότητος».

Τὰς ὥρας τῶν μοναδικῶν τούτων μαθητῶν ἀπεσχόλει ὁ Πεσταλότσης μὲ τὴν χειροτεχνίαν καὶ μετὰ τινὰ διανοητικὰ γυμνάσματα, δηλ. μαθήματα γλώσσης, διδασκαλίας ἠθικῆς καὶ θρησκευτικῆς: «Δὲν τὰ ἀφίναμεν τὰ λησμονήσουν τὸν Θεόν, τὸν Πατέρα των, τὸν Σωτῆρά των». Εἰς αὐτὰ περιωρίζετο ἡ ἐκπαίδευσίς των. Τὸ δὲ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἡμέρας τὰ παιδιά ἠσχολοῦντο εἰς τὸν κῆπον ἢ εἰς τοὺς ἀγρούς ἢ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς βιομηχανικὰς ἐργασίας. Διότι ὁ ἐπινοητικὸς Πεσταλότσης προσήρτησεν εἰς τὴν ἔκτασιν τοῦ τυροκομείου καὶ κλωστήριον. Καὶ τὴν μὲν καλοκαιρίαν εἰργάζοντο εἰς τὸ ὑπαιθρον, τὰς δὲ χειμερινὰς ἡμέρας ἐκλωθαν. Διότι ὁ Πεσταλότσης εἶχε προσλάβῃ ἐργάτας τινάς, ὑφάντας καὶ ἄλλους. Οὕτως ἐφήρμοσε μίαν τῶν κυριωτέρων παιδαγωγικῶν του ἰδεῶν, τὴν ἔνωσιν τῆς χειροτεχνίας καὶ τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσως.

Σχολεῖον ἀνευ ἐργαστηρίου, σχολεῖον, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο συγχρόνως διδασκαλεῖον πρὸς πορισμὸν τοῦ ἔργου, τὸ ἐνόμιζε παραλογισμὸν.

Δὲν πρέπει βέβαια νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐκ τῆς σχολῆς τῆς Νέας Ἐπαύλεως, ἣ ὁποία ὡς ἐκ τοῦ ποιοῦ τῶν μαθητῶν τῆς ὠμοιάζειν εἶδος σωφρονιστηρίου, ἠδύναντο νὰ ἐξέλθουν ἔξοχοι ἄνδρες. Ἐν τούτοις ἀναφέρεται εἰς, ὁ περίφημος ζωγράφος Γοττφρεῖδος (Gottfried). Τί νὰ κάμῃ ὁ Πεσταλότιος μὲ μαθητὰς τῆς ἐσχάτης ἀθλιότητος; Διὰ μίαν μαθήτριαν δέκα ἐπτὰ ἐτῶν λέγει εἰς τὰς σημειώσεις του, ὅτι εἶχεν ἔλθῃ «τελείως ἀμαθῆς καὶ ὄλως ἀγρία» διὰ μίαν δὲ ἄλλην ὅτι ἔφερον ὅλα τὰ σημεῖα «ἀφαντάστου κτηνωδίας». Ἐὰ ἄρρενα δὲν ἦσαν καλλίτερα· δόλια, φιλόποπτα, ἀπρόσεκτα, ἐλσεινά, ὀκνηρά. Ἄλλ' οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ εὐεργετικὴ ἐπίδρασις ἐνθουσιώδους παιδαγωγοῦ ἐπενήργησε σωτηρίως εἰς τὸν χαρακτῆρα μερικῶν ἐκ τῶν δυστυχῶν πλασμάτων, τὰ ὁποῖα ἐζήτηι νὰ σώσῃ ἀπὸ τὰς κακὰς ὁρμὰς τῆς φύσεώς των καὶ ἀπὸ τὰς αἰσχροῦς ἐξεις τῆς παιδικῆς των ἡλικίας. Προσπαθῶν νὰ μὴ τὰ ὑψώσῃ ὑπεράνω τῆς μελλούσης κοινωνικῆς θέσεώς των ἐσκέπτετο μᾶλλον πῶς νὰ τ' ἀναπλάσῃ ἠθικῶς παρὰ πῶς νὰ τὰ διδάξῃ. Ὅθεν μετὰ τινος μῆνας μερικὰ τῶν ἐκπτώτων τούτων ὄντων ἦσαν ὡς μεταμορφωμένα. Εἰσῆλθαν εἰς τὸ ἀσυλον ἄθλια, καὶ ἐξήρχοντο, ἂν ὄχι θεραπευθέντα ἀπὸ ὅλα τὰ ἠθικὰ των ἑλαττώματα, τοῦλάχιστον ἐπαισθητῶς καλλίτερα, καὶ ἱκανὰ νὰ κερδίζουν τιμίως τὸν ἔργον των.

Ἄλλ' αἱ χρηματικαὶ στενοχώριαὶ ἤξάναν, ἐν ᾧ ὁ Πεσταλότσης, ἐπιρρηπῆς εἰς φαντασιοκοπίας, εἶχεν ἐλπίση, ὅτι τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν θὰ ἤρκει εἰς τὰς δαπάνας τῆς συντηρήσεώς των. Ὁ ἴδιος λοιπὸν ἐπήγαινεν εἰς ἀγορὰς καὶ πανηγύρεις νὰ πωλῇ τὰ βαμβάκερά του καὶ τὰ νήματα· ἀλλὰ τὰ εἰσοδήματα ἦσαν ἀνεπαρκῆ. Ἐπειτα ἡ ἀπειθία τῶν μαθητῶν του ἔφερε πικρὰς ἀπογοητεύσεις. Οἱ ἔχοντες γονεῖς ὑποκινοῦμενοι ἀπὸ τὰς πλεονεκτικὰς οἰκογενείας των, μόλις ἐλάμβαναν τὰ νέα ἐνδύματά των παρὰ τῆς γενναιοδωρίας τοῦ πτωχοτάτου τῶν ἀνθρώπων καὶ ἐδραπέτευαν ἀνεπιστρεπτί. Ἐντὸς αὐτῆς τῆς σχολῆς του ὁ Πεσταλότσης δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιβάλλῃ σεβασμὸν. Μόλις ἔστρεφε τὰ νῶτά του, τὸν ἐπερίπαιζαν. Ἐπιδημικαὶ ἀσθένειαι, ἡ ἰλαρά, ἡ ψώρα, ἐμάστιζαν τὰ παιδία. Ἐχρειαζόντο λοιπὸν ἰατροί· ἀλλὰ πῶς νὰ τοὺς πληρώσῃ; Οὐδέποτε ὁ Πεσταλότσης ἠσθάνθη περισσότερον τὴν δυσαναλογίαν μεταξὺ τῶν πόθων καὶ τῶν μέσων του. Ὑπέφεραν ἐκ ψύχους, ἐνίοτε δ' ἐκ πείνης. Ἡναγκάσθη λοιπὸν τὸ 1780 νὰ παραιτήσῃ ὁ Πεσταλότσης ἀγῶνα μάταιον, ὅπου εἶχεν ἐξαντλήσῃ ὅλας τὰς δυνάμεις καὶ τοὺς πόρους του.